

BISZTERSZKY ELEMÉR

A SZAKMAI SZAKTANÁRKÉPZÉS FEJLESZTÉSÉNEK VÁRHATÓ IRÁNYAI

Az MSZMP KB 1981 februárjában hozott határozatai nyomán, a felsőoktatás fejlesztésére kimunkált koncepcióban jelentős hangsúlyt kap a pedagógusképzés. „Oktatási rendszerünk tartalmi és módszertani megújításának egyik alapvető feltétele, ugyanakkor a felsőoktatás korszerűsítésének súlyponti kérdése a növekvő, változó feladatok ellátására alkalmas pedagógusok képzése.” (Javaslat a felsőoktatás fejlesztésére. MM. Bp. 1983.)

A pedagógusképzésben – társadalmi jelentősége, arányai, tartalma és lehetőségei tekintetében egyaránt –, egyre nagyobb szerep hárul a *szakmai tanárképzésre*. Arra a tanárképzésre, amely a középfokú szakoktatási és szakmunkásképző iskolák (a továbbiakban szakiskolák) szakmai elméleti és gyakorlati tantárgyainak oktatási és nevelési feladatainak ellátására képezi ki hallgatóit, akik a képzés eredményeként képessé válnak a középfokú szakoktatási intézmények jelenlegi sokféle és jövőben változó igényeihez – a képzés lehetőségeinek felhasználásával –, rugalmasan alkalmazkodni.

A középfokú oktatás az 1960-as évek elejétől fokozatosan tömegessé vált hazánkban. E folyamattal összefüggésben az oktatás struktúrája a 70-es évekig – különösen a Központi Bizottság 1965. évi határozatát követően –, jelentős változásokon ment keresztül. Ebben az időszakban gyökeresen megváltozott a gimnáziumok és a szakközépiskolák közötti arány az utóbbiak javára, a szakmunkásképző iskoláké pedig a másik két középfokú iskolatípushoz képest megnőtt. Jól tükrözi ezt a változást az első évfolyamra beiskolázott tanulók %-os megoszlása:

	gimnázium	szakközép-iskola	szakmunkásképző iskolák
1965	33,3%	20,5	49,2%
1970	22,5%	21,8	55,7%

A 70-es évektől – az MSZMP KB 1972-es oktatáspolitikai határozatának, majd a Minisztertanács (1019/1976) rendelete alapján – tovább folytatódott a középfokú szakmai képzés tartalmi korszerűsítése. A lényeges minőségi és mennyiségi fejlesztéssel párhuzamosan tovább nőtt a szakmai képzés struktúráján belüli arányeltolódás a szakközépiskolai képzés javára:

	gimnázium	szakközép-iskola	szakmunkásképző iskolák
1975	21,1%	23,6%	54,3%
1980	23,4%	26,9%	49,7%

Ebben az időszakban, a közoktatáspolitikai célokhoz igazodva, a középfokú szakiskolai képzési célok, funkciók és tartalmi elemek ugyan többször megváltoztak és korrekcióra szorultak, napjainkban azonban már tényként kezelhetjük, hogy a középfokú oktatásban résztvevők közel kétharmada a szakmai képzés valamelyik formájában részesül.

Mi várható az ezredfordulóig? Ha tekintetbe vesszük a 70-es évek közepén született nagylétszámú korosztályokat, akkor feltételezhető, hogy a demográfiai növekedés 1990-ig mindegyik középfokú iskolatípusban arányos létszámemelkedést fog eredményezni. A 90-es évek második felében egy-egy korosztály 30–35%-a gimnáziumban, 35–40%-a szakközéiskolában, 28–30%-a pedig szakmunkásképző iskolában fog továbbtanulni.

A népgazdaság foglalkoztatottsági szerkezetével összhangban levő szakemberképzés feladata a *szakiskolákra* hárul. Azokra a képző intézményekre, ahol *pedagógusaink* (közismereti szakos és szakmai szaktanáraink, szakoktatóink) az eredményekkel nem mindig összhangban levő energiaráfordításokkal tesznek eleget a szakiskolák oktatási-nevelési céljainak, feladatainak és követelményeinek. A felelősséggel végzett közös munkában egyre jelentősebb szerep hárul a *szakmai szaktanárookra*. A szakoktatással szembeni társadalmi igények fejlődése, a technológiai fejlődéshez való rugalmasabb alkalmazkodási kényszer, a szakember-képzéssel kapcsolatos különböző szintű követelmények, egyaránt jelzik a *szakmai szaktanárképzés* fontosságát pedagógus képzési rendszerünkben. Akkor, amikor a középfokú oktatásban működő pedagógusoknak három ötöde szakmai szaktanár (képesítve, vagy képesítés nélkül), amikor évente közel 1000 szakmai szaktanár tanul döntően levelező, kis létszámban nappali tagozaton a Művelődésügyi Minisztérium, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, a Belkereskedelmi Minisztérium és az Egészségügyi Minisztérium által felügyelt intézményekben, amikor a demográfiai hullámmal összefüggésben a szakoktatás szaktanár szükséglete aránytalanul megnövekszik, akkor szükségét érezzük annak, hogy a pedagógus közvéleményt tájékoztassuk a pedagógusképzés e szektora fejlesztésének valószínűsíthető fő irányairól.

*

A szakmai tanárképzés továbbfejlesztése és ezzel összefüggő feladatai meghatározásakor alapvetően a következő területek fejlesztéseinek kölcsönhatásaira kell tekintettel lennünk:

– a *közoktatással* (ezen belül a *szakoktatással*) szembeni társadalmi igények fejlődésére. Hiszen a szakmai tanárképzés továbbfejlesztésének alapja a *szakoktatás* fejlesztése;

– a *pedagógusképzés* általános fejlődési irányaira, tendenciáira. A képzés rendszerének belső fejlődése, az ebben érvényesülő követelményeknek – alapvetően a pedagógusi tevékenység jellegéből következő sajátosságoknak – a figyelembevétele elkerülhetetlen;

– a *szakmai* (műszaki, mezőgazdasági, közgazdasági, kereskedelmi és egészségügyi) bázist jelentő *ágazati felsőoktatás* fejlesztési terveire. A szakmai tanárképzés mint a szakképzés talaján egzisztáló, azzal kölcsönhatásban funkcionáló képzés, csak a szakmai képzéssel összefüggésben valósítható meg. Így fejlesztésénél számolnunk kell azokkal a tartalmi módosulásokkal, strukturális változásokkal, amelyek a szakképzésben végbe-mennek;

– azokra a *specifikumokra*, amelyek a szakmai tanárképzést a felsőoktatás más ágaitól megkülönböztetik. Ennek a képzésnek a jelenlegi gyakorlata (problémaival és hiányosságaival együtt) történeti fejlődés eredménye, amelynek során tartalmában és szerkezetében kialakultak azok a jellemvonások, amelyek ugyancsak determinálóak a szakmai tanárképzés fejlesztési irányainak meghatározásakor.

Tekintettel a fentiekben vázolt, a fejlesztést döntő módon befolyásoló *tényezőkre*, hangsúlyozva a szakmai tanárképzés interdiszciplináris jellegét, a szakmai tanárképzés általános feladatai a következők:

- a szakiskolák szakmai-elméleti tantárgyainak oktatására való felkészítés;
- szakmai-elméleti oktatás az iparvállalatoknál (betanítás, továbbképzés, átképzés, specializálódás);
- szakmai-gyakorlati oktatás;
- oktatástervezés és szervezés a vállalatoknál;
- egyéb pedagógiai feladatok (pedagógus továbbképzés, kollégiumi nevelő-tanári munka stb.)

E feladatokra felkészítő oktatási-nevelési folyamat *tartalmában*, a képzési követelmények előírásában, tanterveiben, a tantárgyi struktúrákban és programokban *alkalmas alapot* képez a szakmai tanárképzés folyamatos megújításához. E tartalom fejlesztésében azonban alapvető jelentőségűnek tartjuk a *tanárképzés és a szakember képzés viszonyának* vizsgálatát. Véleményünk szerint, a szakmai pedagógusképzés minden szintjén és formájában *biztosítani* kell a *szakemberré* (pl. mérnök, mezőgazdász, orvos stb.) válás lehetőségét. Másrészt e korszerűsítési folyamatban kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a tartalom a *pedagógus tevékenységből* kiindulva kerüljön meghatározásra.

A különféle feladatokra való felkészítés általában három *képzési szint* (mérnök-, közgazdasági tanár – műszaki –, egészségügyi, kereskedelmi tanár – gazdasági, műszaki szakoktató) szerint differenciált.

E háromlépcsős struktúra az elmúlt évtizedek fejlesztési munkálatainak eredménye, amelynek *konzerválása* – tekintettel a felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciójának tartalmi és strukturális vonatkozásaira – *indokolatlan*. Ezért célszerű volna reális alternatívákat kidolgozni e merev elkülönülések felszámolására.

A képző intézmények – a jelzett feladatokra – általában *levelező és nappali tagozatos* (a szakoktatás változó igényeihez igazodó szintű) *képzési formákban* készítették fel a hallgatókat. A szakmai tanárképzésben e *két képzési lehetőség* fenntartása a továbbiakban is indokolt, az arányokat viszont meg kell változtatni a *postgradualitás* javára.

A szakmai tanárképzés jelenlegi rendszerének problémái (a képzés túlzott szintbeli differenciáltsága, a képzettségi szintkülönbségek, a szakmai tanárképzésen belüli, és az egyéb tanárképzések, illetve szakképzések közötti átmenetek megoldatlansága stb.) következtében kívánatos, hogy a képzés rendszere úgy változzék, hogy igazodjon a jövő szükségleteihez. Véleményünk szerint ezt elsősorban a *jelenlegi differenciáltság* mérséklésével, mindenekelőtt az egyetemi és főiskolai szintű szakmai tanárképzés közelítésével valósítható meg. A fejlesztés végcéljának egy olyan képzési rendszernek kellene lennie, amelyben a szakmai elméleti oktatók *egyetemen*, a szakmai gyakorlatok (a szakoktatók) vezetői pedig *főiskolai* szinten készülének fel. Meg kellene vizsgálni azt is, hogy mely területeken kellene (előképzettség hiánya, kis létszám stb. miatt) a szakoktatóképzést

tanfolyami formában megoldani. A szakmai tanárképzés ilyen értelmű fejlesztése a tanárképzés jelenlegi hármás tagoltságának fokozatos megszüntetését igényelné. Ezt a strukturális átalakítást azonban mindenképpen meg kellene előznie a számításba jöhető különféle megoldási variánsok kísérleti kipróbálásának. A variánsok kidolgozásában az *egységes és a kétfokozatú* képzés különféle módozataira mint meghatározó alternatív lehetőségekre kell tekintenünk, az egyetemi szintű képzést megcélözva.

A pedagógusképzés szisztémájának fejlesztése szorosan összefügg a pedagógusképzés intézménybázisának helyzetével. A szakmai tanárképzés intézményrendszerének problémái (túlzott szétaprózottság, kis hallgatói létszám, elhelyezkedési gondok, a különféle képző intézmények eltérő követelménytámasztása, a szellemi és az anyagi erőforrások ésszerűtlen szétforgácsoltsága stb.) óhatatlanul a jelenlegi helyzet felülvizsgálatát és a lehetséges *koncentrálni lehetőségek* körültekintő kimunkálását igényli.

A szakmai tanárképzés intézményeinek területi megoszlása *főváros centrikus*. Az intézményrendszer fejlesztése során még kell vizsgálni a budapesti koncentráció szükségességét, valamint az egy tervezési-gazdasági körzetben működő felsőoktatási intézmények (egyetem, tanárképző vagy műszaki főiskola) integrációjának, illetve kooperációjának lehetőségét úgynevezett *regionális centrumok* kialakításával. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy e fejlesztéseket a történelmileg kialakult intézményes keretek fenntartásával, az eddigi értékek lehető legnagyobb mértékű megőrzésével célszerű véghezvinni.

A szakmai szaktanárképzésben a közép- és felsőfokú szakképzés dinamikája miatt nagy a mobilitás. Ezért valószínűsíthető, hogy e képzésben meghatározónak a szakmai alapidiplomára épülő pedagógiai *kiegészítő (postgraduális) képzést* kell tekinteni. A pedagógus szükséglet nagytömegű kielégítése ebben a formában biztosítható. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor *nappali tagozaton* célszerű kiépíteni (ahol már funkcionál továbbfejleszteni) a szakmai képzéssel párhuzamosan futó pedagógiai képzés rendszerét is, ahol azok a társadalmi igények elégíthetők ki, amelyek kislétszámú képzés keretében teljesíthetők. A szakmai pedagógusok intézményes, szervezett egyetemi postgraduális képzési formájának kiépítését és erősítését indokolja, hogy a pedagógusképzés szakmai alapidiplomára épül. Így a postgradualitásban részt vevők alapképzettsége egyenértékű a termelésben vagy a társadalmi munkamegosztás egyéb területein dolgozó hasonló szakmájúak végzettségével. További előny, hogy a beiskolázás rugalmasabban igazodhat az iskolák valóságos pedagógus-szükségletéhez. Végezetül a szakmai tanár számára a diploma megszerzése után szerzett tapasztalatok meghatározók oktatómunkája szempontjából. A megfelelő hivatástudat birtokában (tanítani akar), gondosabb szelekció lehetősége áll fenn a tanári pályára való alkalmasság megállapítását illetően.

A *nappali tagozatos egyetemi* szintű szakmai tanárképzés megszervezését oktatáspolitikai és munkaerőgazdálkodási szempontok egyaránt indokolják. Ezért hasznosnak tartanánk, e nem előzmény nélküli képzési forma újragondolását. A gazdag tapasztalatok és e képzési forma lehetséges variációi figyelembevételével – pl. az oktatási idő fél-, vagy egyéves növelésével (a szakmérnök képzéshez hasonlóan) – kidolgozhatók lennének azok a módozatok, amelyek alapján felsőoktatási intézményeinkben megszervezhető lenne ez a képzés.

*

A fentiekben vázolt, a szakmai tanárképzés továbbfejlesztésére vonatkozó tervek megvalósítása hozzáegíthet ahhoz, hogy a szakmai szaktanárképzés a feltételeiből adódó különbségek, a képzések tartalmában, hatékonyságában mutatkozó eltérések ellenére—, elnyerje méltó helyét a pedagógusképzés rendszerében.

A konkrét tanulási igény megvalósulása terén vannak feszültségek. Az egyes iskola-típusok felvételi kerete és a továbbtanulásra jelentkezők száma között kialakulhatnak nagyobb eltérések.

A túljelentkezés a „jobb” gimnáziumokba, a szakközépiskolába szinte állandósult, de — mint a táblázat is mutatja — az egyes divatosabb szakmákra felkészítő szakmunkásképző intézetekben is meghaladja a jelentkezők száma a felvehetőket. Szakközépiskolában az 1981/82-es tanévben a jelentkezők száma jóval meghaladta a beiskolázási lehetőségeket. Mintegy 10 000 gyereket (a jelentkezők 34%-át) kellett elutasítani, illetve valamilyen hasonló profilú, de beiskolázási nehézségekkel küzdő szakmunkásképzési célú intézménybe átirányítani. Különösen nehéz volt bekerülni a mezőgazdasági, közlekedési, vendéglátóipari és óvónői középfokú képzési célú szakközépiskolákba.

*Az általános iskolát végzettek továbbtanulása iránti igény és tényleges továbbtanulása
1981-ben*

	Jelentkezett	Felvett	Felvettek a jelentkeztettek %-ában
Gimnázium	23 601	25 949	110,0
Középfokú képzési célú szakközépiskola	30 872	20 409	66,1
Ebből:			
Ipari, építőipari	5 215	3 693	70,8
Mező- és erdőgazdasági, élelmiszeripari	2 489	960	38,6
Közlekedési	2 093	715	34,2
Postaforgalmi	1 237	922	74,5
Kereskedelmi	2 717	1 666	61,3
Vendéglátóipari	1 043	505	48,4
Vízgazdálkodási	398	385	96,7
Közigazdasági	6 866	5 957	86,8
Egészségügyi	4 975	3 941	79,2
Óvónői	2 952	1 232	41,7
Művészeti	887	453	51,1
Szaktanárképzési célú	9 247	11 728	126,8
Ebből:			
Ipari, építőipari	6 259	9 285	148,3
Mező- és erdőgazdálkodási, élelmiszeripari	2 053	1 917	93,4
Hírközlési	935	526	56,3
Szakközépiskola együtt	40 119	32 157	80,1
Középfokú összesen	63 720	58 106	
Szaktanárképző iskola	54 905	55 361	100,8
Egészségügyi szakiskola	2 392	1 809	75,6
Gépipar, gyorsíró iskola	1 086	1 784	164,3
Összesen	122 103	117 060	95,9